Agnieszka Szczaus

Propozycje terminologiczne z zakresu architektury i budownictwa w "Budowie kościołów" Piotra Aignera (1825)

Studia Językoznawcze 15, 227-240

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Studia Językoznawcze tom 15
SYNCHRONICZNE I DIACHRONICZNE ASPEKTY BADAŃ POLSZCZYZNY
www.wnus.edu.pl/sj | DOI: 10.18276/sj.2016.15-15 | 227–240

Agnieszka Szczaus
Uniwersytet Szczeciński, Wydział Filologiczny
Szczecin

Propozycje terminologiczne z zakresu architektury i budownictwa w *Budowie kościołów* Piotra Aignera (1825)

Słowa kluczowe
styl naukowy, leksyka specjalistyczna, puryzm językowy

Keywords
academic style, specialised lexis, language purism

Chrystian Piotr Aigner[1] urodził się w Puławach w 1756 roku w rodzinie o niemieckich korzeniach, zmarł zaś we Florencji w 1841 roku[2]. W latach siedemdziesiątych XVIII wieku studiował we Włoszech, a po powrocie do Polski pracował jako architekt i budowniczy, w tym także jako budowniczy wojskowy. Blisko współpracował z Tadeuszem Kościuszką, Stanisławem Kostką Potockim, pracował też na zlecenie rodzin Czartoryskich, Lubomirskich, Zamoyskich i Potockich. Aigner był najbardziej znanym polskim architektem okresu klasycyzmu, autorem m.in. takich projektów budowlanych, jak: rezydencja Stanisława Kostki Potockiego w Olesinie, przebudowa arsenału w Warszawie, kościół św. Aleksandra w Warszawie, a przede wszystkim obiektów w Puławach: Świątyni Sybilli, Domku

[1] Pisownia nazwiska jest rozchwiana – w różnych dokumentach poświadczone są warianty ortograficzne: *Aigner*, *Ajgner*, *Aygner*, *Eigner*, *Ejgner*, *Eygner* (por. T.S. Jaroszewski, *Chrystian Piotr Aigner – architekt warszawskiego klasycyzmu*, Warszawa 1970, s. 17).

[2] Informacje na temat życia i prac Aignera za: T.S. Jaroszewski, *op.cit*.; S. Pomarański, *Aigner Piotr*, w: *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1935, t. I, pod red. W. Konopczyńskiego, s. 34–35; Z. Mieszkowski, *Podstawowe problemy architektury w polskich traktatach od połowy XVI do początku XIX wieku*, Warszawa 1970, s. 20, 91–92.

Gotyckiego, Pałacu Marynki czy kościoła Najświętszej Maryi Panny. Oprócz projektów architektonicznych Aigner przygotował też kilka tekstów teoretycznych z zakresu budownictwa, takich jak: *Nowa cegielnia wynalazku imci pana Aignera architekta warszawskiego* (wyd. 1788), *Budownictwo wiejskie z cegły glino-suszonej z plantami chałup wiejskich* (wyd. 1791), *Projekt do urządzenia budowniczych policji z umieszczeniem sposobów zagradzających upadkowi miast a wzrost im nadal zapewniających* (wyd. 1791), *O świątyniach u starożytnych i o słowiańskich* (wyd. 1808) oraz *Budowy kościołów część pierwsza zamykająca cztery projekta kościołów parafialnych rożnej wielkości w dziewięciu tablicach* (wyd. 1825)[3]. Ponadto Aigner przygotował do druku *Słownik architektury* oraz *Historję budowniczej sztuki*, które w 1807 roku złożył na ręce ówczesnego prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk – teksty te jednak nie doczekały się publikacji.

Interesująca nas tu praca, tj. *Budowa kościołów*, wydana w Warszawie w drukarni Józefa Węckiego, powstała – co wynika z dedykacji dołączonej do tekstu oraz z informacji zawartych we wstępie – na polecenie księcia Józefa Zajączka, działającego w imieniu Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W *Budowie kościołów* architekt przedstawił cztery proste projekty kościołów parafialnych, różniące się rozmiarem: pierwsza świątynia miała pomieścić około 600 wiernych, druga ponad 600, trzecia około 800 i czwarta około 1000 osób. Projektowane świątynie utrzymane były w porządku doryckim, który za Witruwiuszem oraz nowożytnymi klasykami architektury, takimi jak de Godetz, Palladio czy da Vigniola, Aigner uważał za najlepiej korespondujący z architekturą sakralną. Ponadto, jak to uzasadnia architekt, proste projekty mogły być szeroko stosowane i szybko realizowane w czasach, gdy „Rząd Najwyższy i prywatne osoby przy odzyskanym pokoiu […] starają się wznosić obalone lub zrujnowane w czasie klęsk powszechnych Świątynie Pańskie" [1][4]. Opublikowana w 1825 roku *Budowa kościołów* pomyślana była jako pierwsza z części (co wyraźnie zaznaczono na stronie tytułowej tekstu) większego dzieła dotyczącego architektury sakralnej – w kolejnych tomach miały być przedstawione projekty bardziej okazałych i ozdobnych świątyń. Do wydania drugiej części pracy nigdy jednak nie doszło[5].

Praktyczne oddziaływanie publikacji Aignera na ówczesnych budowniczych było stosunkowo niewielkie – badaczom nie udało się odnaleźć żadnego kościoła, który byłby dokładnym odzwierciedleniem jednego z jego czterech projektów, choć jest kilka obiektów, które w ogólnym zarysie czy w ukształtowaniu fasady nawiązują do tych propozycji[6]. Historycy architektury wskazują jednak na inny istotny aspekt pracy Aignera – *Budowa*

---

[3] Warto też wspomnieć, że w czasie insurekcji, na prośbę Tadeusza Kościuszki, Aigner opracował *Krótką naukę o pikach i kosach*, wyd. 1794 (por. S. Pomarański, *op.cit*., s. 34).

[4] Cytaty i przykłady w artykule podano za egzemplarzem przechowywanym w Bibliotece Głównej UMCS w Lublinie (nr sygnatury: 371 609); pisownia cytatów jest zgodna z oryginałem. W nawiasie kwadratowym za cytatem podano numer strony, z której pochodzi przytoczenie.

[5] Por. T.S. Jaroszewski, *op.cit*., s. 302.

[6] *Ibidem*, s. 309.

kościołów w zamierzeniu autora miała stanowić próbę uporządkowania terminologii z zakresu architektury. Pisze Aigner we wstępie: „Chcąc oraz, aby Terminologia dziwaczna i popsuta w ustach naszych mularzy, z obcych języków brana zamieniła się na prawdziwie oyczystą, użyłem wyrazów polskich technicznych obok włoskich lub francuskich. Terminologia ta, wyięta z obszernego słownika umieścić się maiącego przy dziele o Architekturze u starożytnych, iuż iest przez Towarzystwo Królewskie Warszawskie Przyiaciół Nauk rozważona i przyięta" [2]. Zapowiadany tu obszerny słownik terminologiczny jednak się nie ukazał, a jak podkreśla Tadeusz S. Jaroszewski, „Pomimo otrzymania sankcji tak poważnej instytucji [tj. TPN], nic z terminologii aignerowskiej nie weszło do słownictwa architektonicznego. Określenia *Podnóżec* (piedestał), *Nagłowie* (belkowanie, entablement), *Wieniec* (gzyms), *Głownik* (kapitel), *Nadwieńcze* (attyka), brzmią dziś dziwacznie i wymuszenie"[7].

Przytoczone powyżej uwagi Aignera oraz Jaroszewskiego stały się bezpośrednim przyczynkiem do poniższych rozważań, których celem jest analiza pomieszczonej w *Budowie kościołów* terminologii architektonicznej i budowlanej. Wyjaśniamy, że pod pojęciem terminologii rozumiemy taką część leksyki (wyrazów lub połączeń wyrazowych), która ma zasięg użycia ograniczony do naukowej i zawodowej (tu: budowlanej) sfery życia, pełni funkcję nominacyjną, definicyjną, sygnifikacyjną i identyfikacyjną oraz charakteryzuje się ścisłością, systemowością, precyzją i jednoznacznością[8].

Lektura *Budowy kościołów* pokazała, że w tym stosunkowo niewielkim dziełku, liczącym zaledwie 14 stron tekstu oraz 9 stron zawierających ilustracje, znalazła się bogata terminologia z zakresu architektury i budownictwa. W sumie są to 123 nazwy zróżnicowane pod względem znaczeniowym[9], tworzące 5 pól semantycznych, takich jak:

---

[7] *Ibidem*, s. 302–303.

[8] Zakres pojęć *termin* i *terminologia* określili np.: I. Bajerowa, *Badania nad terminologią języków specjalnych (środowiskowych)*, w: *Język i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918–1978*), pod red. J. Riegera, M. Szymczaka, Wrocław 1982, s. 37–40; J. Biniewicz, *Kształtowanie się polskiego języka nauk matematyczno-przyrodniczych*, Opole 2002; H. Borek, *Stan badań i postulaty badawcze w zakresie rozwoju terminologii specjalistycznej*, w: *Problemy badawcze terminologii naukowo-technicznej*, „Prace Naukowe Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Politechniki Wrocławskiej. Studia i Materiały", pod red. T. Frankiewicza, Wrocław 1976, z. IV, s. 3–13; S. Gajda, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole 1990; H. Jadacka, *O formie, znaczeniu i desygnacie terminu*, „Zagadnienia Naukoznawstwa" 1978, z. 4, s. 552–557; A. Starzec, *Rozwój polskiej terminologii motoryzacyjnej*, Opole 1984; *Teoretyczne podstawy terminologii*, pod red. F. Gruczy, „Problemy Terminologii" 1, Wrocław 1991.

[9] Znaczenia poszczególnych terminów zostały ustalone na podstawie zamieszczonych w *Budowie kościołów* definicji oraz rysunków technicznych opatrzonych opisami. Ponadto przy ustalaniu znaczeń wykorzystano prace z zakresu historii architektury (S. Parnicki-Pudełko, *Architektura starożytnej Grecji*, Warszawa 1975, tu zwłaszcza rozdz. *Porządek dorycki – świątynia Zeusa w Olimpii*, s. 68–80; W. Szolginia, *Architektura i budownictwo*, wyd. III, Warszawa 1991) oraz słowniczki leksyki architektonicznej (tj.: E. Raczyński, *Słownik łacińsko-polski do Witruwiusza*, w: M. Vitruvius, *O budowie ksiąg dziesięć*, Wrocław 1840, s. 387–427; E. Umińska-Tytoń, *Słownictwo opisów architektury i sztuki w XVIII-wiecznych diariuszach*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego" 1992, XXXVII, s. 123–138; B. Chmielowski, słowniczek terminologii architektonicznej pomieszczony w *Nowych Atenach*, t. I, rozdz. VII *Abecadariusz a już uczony, albo sciencyja o wybornych terminach, nomenklaturze, anagrammatach, o terminach rożnym kunsztom służących*, Lwów 1745, s. 69–71).

1. Nazwy architektonicznych elementów zdobniczych charakterystycznych dla porządku doryckiego oraz elementów konstrukcyjnych, pełniących jednocześnie funkcje zdobnicze (53 jednostki leksykalne; 43% badanego materiału): *czoło* ‘fronton, szczyt nad portykiem, uformowany przez najwyższy człon belkowania, zwieńczenie fasady budynku, także drzwi lub okna’, *ćwierćwałek* ‘echinus, dolna część głowicy kolumny w postaci spłaszczonej poduszki, znajdująca się pomiędzy trzonem a abakusem’, *dylica* ‘mutulus, ozdobna prostokątna płytka przymocowana do spodniej części gzymsu nad tryglifami i metopami, zdobiona łezkami, in. dzwonkami, imitująca zdobienia drewniane’, *dzwonek* ‘gutta, element zdobniczy w kształcie kropli, łezek’, *esownik odwrotny* ‘cyma, esowaty profil części kapitelu, mający kształt odwróconej litery S’, *esownik prosty* ‘cyma, esowaty profil części kapitelu, wklęsły w górnej części, wypukły w części dolnej’, *fronton* ‘szczyt nad portykiem, uformowany przez najwyższy człon belkowania, zwieńczenie fasady budynku, także drzwi lub okna’, *głownik* ‘kapitel, zdobiona głowica kolumny, pilastra lub filaru’, *gzyms* ‘element zdobniczy w postaci poziomego, wypukłego paska wysuniętego przed lico kolumny’, *kolumna* ‘podpora architektoniczna; słup, filar’, *kolumna dorycka* ‘podpora architektoniczna złożona z kolumny, postumentu i głowicy, zdobiona zgodnie z porządkiem doryckim’, *łęk* ‘arkada, sklepienie łukowe wsparte na dwóch słupach’, *nadwieńcze* ‘attyka, ozdobna ścianka wieńcząca elewację budynku i przesłaniająca dach’, *nagłowie* ‘belkowanie, górna część ściany budowli spoczywająca na podporach, złożona z architrawu, fryzu i gzymsu’, *obrączka* ‘pierścień na trzonie kolumny doryckiej’, *okap* ‘gejson, gzyms wieńczący belkowanie ponad fryzem’, *opaska* ‘wąska i płaska listewka oddzielająca architraw od fryzu, w porządku doryckim znajdująca się pomiędzy regulą a tryglifami’, *opora łęku* ‘imposta, nasadnik, płyta albo blok kamienny, umieszczony między głowicą kolumny a nasadą łuku arkady’, *ozdoba* ‘każdy architektoniczny detal zdobniczy’, *ozdoba łęku* ‘archiwolta, zdobione czoło łuku, arkady’, *ozdoba nadwieńcza* ‘attyka, ozdobna ścianka wieńcząca elewację budynku i przesłaniająca dach’, *pas* ‘fryz, środkowa część belkowania w kształcie poziomego pasa, zdobionego ornamentem lub gładka’, *paseczek* ‘płaski pierścień u dołu trzonu kolumny’, *pasmo* ‘fascia, pas, listwa będąca częścią architrawu’, *pień* ‘trzon kolumny’, *pierścień* ‘obręcz na trzonie kolumny doryckiej’, *pilaster* ‘przyścienny filar o przekroju wielokąta, wysunięty przed lico ściany, zaopatrzony w bazę i kapitel’, *podnóżec* ‘piedestał, podstawa, na której ustawiane są kolumny’, *podsadzka* ‘plinta, kwadratowa lub prostokątna płyta umieszczona pod bazą kolumny’, *podstawa* ‘baza, podstawa kolumny, postumentu, filaru itp.’, *półwałek* ‘torus, kamienny wypukły wałek obiegający bazę kolumny’, *półżłobie* ‘cyma, esownik prosty, esowaty profil części kapitelu, wklęsły w górnej części, wypukły w części dolnej’, *pręcik* ‘wypukły pierścień odcinający szyję od trzonu kolumny’, *pręt* ‘kamienny wypukły wałek obiegający bazę kolumny ponad torusem’, *przepaska* ‘ozdobny pas okalający kolumnę’, *przerwa* ‘metopa, pole między tryglifami’, *rzeźba* ‘wykonany w drewnie, kamieniu, gipsie itp. przestrzenny element dekoracyjny’, *przysionek* ‘perystyl, dobudówka z przodu kościoła, z frontonem wspartym na kolumnach’, *słup* ‘główny element kolumny, trzon’, *spływ* ‘rozszerzająca się od dołu część pnia kolumny, łącząca kolumnę z podstawą’, *szczyt* ‘fronton,

szczyt nad portykiem, uformowany przez najwyższy człon belkowania, zwieńczenie fasady budynku, także drzwi lub okna', *szczyt trójkątny* 'fronton o kształcie trójkąta', *szyja* 'hypotrachelion, dolna zwężona część głowicy łącząca ją z kolumną', *tablica* 'abak, ozdobna kwadratowa tafla na głowicy kolumny', *tram* 'architraw, najniższa część belkowania spoczywająca na kolumnach', *trójwręb* 'tryglif, czworoboczna płyta z dwoma pionowymi żłobkami dzielącymi ją na trzy pola, występująca na kolumnach w stylu doryckim', *wieniec* 'gzyms, element zdobniczy w postaci poziomego, wypukłego paska wysuniętego przed lico kolumny', *wieńczenie* 'gzyms, element zdobniczy w postaci poziomego, wypukłego paska wysuniętego przed lico kolumny', *wodościek* 'kapinos, profil nadany dolnej powierzchni gzymsu przez wyżłobione podcięcie, wymuszający na spływającej wodzie deszczowej opadanie przed licem budynku', *wpływ* 'zwężająca się od góry część trzonu kolumny, łącząca kapitel z bazą', *wystawa* 'portyk, część budowli przed wejściem głównym składająca się z frontonu wspartego na kolumnach', *zęby* 'prostopadłościenne kostki łączone w pasy, stosowane jako element zdobniczy gzymsów', *zwężystość* 'zwężenie trzonu kolumny'.

2. Nazwy budynków, ich części i wyposażenia' (31 jednostek leksykalnych; 25% badanego materiału): *budowla* 'budynek, wybudowany obiekt', *chór* 'rodzaj galerii w kościele, na której umieszczone są organy i zespół śpiewaczy', *chrzelnica* 'naczynie ze święconą wodą służące do dokonywania chrztów', *dach* 'struktura zamykająca budynek od góry, osłaniająca wnętrze przed wpływami atmosferycznymi', *drzwi* 'ruchoma płyta (lub zespół płyt) zamykająca otwór wejściowy', *facjata* 'przednia ściana budynku, czoło, front', *kapliczka* 'wolno stojąca niewielka budowla sakralna', *kazalnica* 'ambona, miejsce wygłaszania kazań i czytania Pisma św.', *kościół* 'świątynia, budynek sakralny', *kratka przed wielkim ołtarzem* 'balasy', *kruchta* 'przedsionek w kościele', *loża* 'stalle, reprezentacyjne miejsce z ławami przeznaczone dla kilku osób', *mur* 'murowana ściana budowli', *murowanie* 'murowana ściana budowli', *nawa* 'część kościoła przeznaczona dla wiernych', *nisza* 'wnęka', *okno* 'otwór w murze umożliwiający oświetlenie wnętrza', *ołtarz* 'stół wraz z nastawą mieszczącą obraz lub rzeźbę, przeznaczony do odprawiania mszy', *ołtarz wielki* 'ołtarz główny, znajdujący się w prezbiterium', *ołtarz boczny* 'mniejszy ołtarz znajdujący się w kaplicach bocznych kościoła', *podchórze* 'miejsce pod chórem', *podsada budowy* 'fundament', *pokrycie* 'dach', *schody* 'szereg stopni umożliwiających przejście z jednego poziomu budynku na inny', *schodki* 'szereg stopni umożliwiających przejście z jednego poziomu budynku na inny', *schowanie* 'schowek, miejsce, do przechowywania czegoś', *skarbiec* 'miejsce przechowywania cennych przedmiotów', *sklepienie* 'konstrukcja budowlana służąca do przykrycia części budynku', *spowiednia* 'konfesjonał, miejsce spowiedzi', *sufit* 'dolna część stropu', *zakrystia* 'boczne pomieszczenie w kościele, przylegające do prezbiterium, przeznaczone do przechowywania naczyń i szat liturgicznych'.

3. Nazwy związane z projektowaniem budynków, w tym nazwy jednostek metrycznych (18 jednostek leksykalnych; 15% badanego materiału): *cal* 'miara długości równa 1/12 stopy', *cząstka* 'umowna jednostka miary stanowiąca część pomiaru, modułu', *długość* 'jedna z trzech (obok szerokości i głębokości) podstawowych jednostek wymiaru', *grubość*

‘jedna z trzech (obok długości i szerokości) podstawowych jednostek wymiaru’, *linia* ‘jednowymiarowy twór geometryczny’, *łokieć* ‘miara długości równa 24 calom’, *miara* ‘wielkość przyjęta za jednostkę porównawczą przy pomiarach fizycznych tego samego rodzaju’, *plan* ‘rysunek, projekt budowli’, *plan poziomy* ‘rzut poziomy’, *pomiar* ‘moduł, umowna jednostka miary, na podstawie której obliczano proporcje budynku lub części budynku. W architekturze klasycznej za model służyła średnica lub połowa średnicy kolumny, mierzona u podstawy trzonu’, *półśrednica* ‘promień’, *proporcja* ‘harmonijny stosunek między częściami a całością obiektu’, *przecięcie* ‘rzut pionowy’, *rozkład wewnętrzny* ‘rzut poziomy, plan’, *skala* ‘ustalony stosunek zmniejszania lub zwiększania rysunku, modelu itp.’, *stopa* ‘miara długości równa 12 calom’, *stosunek* ‘proporcja’, *szerokość* ‘jedna z trzech (obok długości i głębokości) podstawowych jednostek wymiaru’.

4. Nazwy materiałów budowlanych (15 jednostek leksykalnych, 12% badanego materiału): *blacha cynkowana* ‘płyta metalowa pokryta warstwą cynku’, *blacha miedziana* ‘płyta wykonana z miedzi’, *blacha ołowiana* ‘płyta wykonana z ołowiu’, *blacha żelazna* ‘płyta wykonana z żelaza’, *cegła* ‘materiał budowlany z gliny i piasku lub innych surowców, uformowany w kształt prostopadłościanów’, *cegła krzesana* ‘cegła poddana procesowi wypalania’, *cegła wypalona* ‘cegła poddana procesowi wypalania’, *glina* ‘skała osadowa złożona z iłu, piasku i żwiru, stosowana m.in. do wyrobu cegieł’, *granit* ‘skała magmowa, jasnoszara, różowa lub żółtawa, używana jako materiał budowlany’, *kamień ciosowy* ‘materiał budowlany w postaci obrobionych bloków kamiennych’, *kolumnówka* ‘rodzaj cegły wykorzystywanej do budowy kolumn’, *marmur* ‘biała lub kolorowa skała wykorzystywana w budownictwie i rzeźbiarstwie’, *porfir* ‘skała czerwonego lub zielonego koloru’, *tynk* ‘warstwa zaprawy budowlanej nakładana na powierzchnię ścian, stropów, filarów itp.’, *wapno przetrawione* ‘wapno palone, biały proszek otrzymany w wyniku prażenia wapieni’.

5. Nazwy ogólne związane z architekturą (6 jednostek leksykalnych; 5% badanego materiału): *architektura* ‘nauka i sztuka projektowania oraz wznoszenia budynków’, *budownictwo* ‘architektura, nauka i sztuka projektowania oraz wznoszenia budynków’, *porządek architektury* ‘system konstrukcyjno-dekoracyjny, którego elementy, o określonym kształcie i sposobie dekoracji, są powiązane określonymi proporcjami’, *porządek dorycki* ‘jeden z trzech podstawowych (obok porządku jońskiego i korynckiego) porządków architektonicznych’, *porządek koryncki* ‘jeden z trzech podstawowych (obok porządku doryckiego i jońskiego) porządków architektonicznych’, *porządek jonicki* ‘jeden z trzech podstawowych (obok porządku doryckiego i korynckiego) porządków architektonicznych’.

Przegląd pól znaczeniowych pokazuje, że niemal połowę analizowanego słownictwa (43% materiału) stanowią terminy związane z doryckim porządkiem architektonicznym, który Aigner uważał za najwłaściwszy dla budownictwa sakralnego – w kompendium znajdują się precyzyjne objaśnienia dotyczące sposobu konstruowania i zdobienia kościołów zgodnie ze stylem doryckim, co powoduje pojawienie się bogatej leksyki z tego zakresu. Drugą liczną grupę (25% materiału) tworzą nazwy budynków sakralnych i ich części oraz wyposażenia, charakterystycznego dla świątyń. Licznie reprezentowane są ponadto nazwy

związane z projektowaniem budynków, nazwy jednostek metrycznych oraz nazwy ogólne dotyczące architektury (w sumie to 20% materiału). Najmniejszą grupę tworzą nazwy materiałów budowlanych (12% materiału). Taki dobór słownictwa w kompendium Aignera koresponduje z zaprojektowanym odbiorcą tekstu – nie: rzemieślnikiem budowniczym, lecz gruntownie wykształconym architektem, doskonale znającym historię architektury, matematykę, rysunek techniczny i zasady konstruowania budynków. Ponadto projektowany odbiorca *Budowy kościołów*, podobnie jak Aigner, kształcił się na zachodzie Europy i świetnie znał nowożytne języki obce (francuski i/lub włoski) oraz łacinę. Świadczą o tym chociażby przywoływane w tekście łacińskie, włoskie lub francuskie odpowiedniki wielu zaproponowanych przez Aignera polskich terminów architektonicznych.

Szczegółowa analiza materiału leksykalnego pokazała, że Aigner, zgodnie z deklaracją, zdecydowanie unikał używania terminów zapożyczonych z języków obcych. Może to nieco zaskakiwać, jeśli pamiętać, że wzorcem architektonicznym, do którego odwoływał się projektant, było budownictwo klasyczne. Okazuje się jednak, że w pracy Aignera pojawia się zaledwie 28 zapożyczeń właściwych (23% materiału), pochodzących z różnych języków. Pierwszą grupę terminów zapożyczonych tworzą grekolatynizmy wywodzące się bezpośrednio z języka łacińskiego lub pochodzące z greki, ale zapożyczane przez medium łacińskie (12 nazw, 10% materiału: *architektura*, *chór*, *facjata*, *fronton*, *kolumna*, *kościół*, *linia*, *marmur*, *plan*, *proporcja*, *skala*, *zakrystia*). Drugą grupę zapożyczeń właściwych stanowią zapożyczenia niemieckie lub staroniemieckie (9 nazw, 7% materiału: *blacha*, *cal*, *cegła*, *dach*, *gzyms*, *kruchta*, *mur*, *tram, tynk*). Niewielką grupę tworzą zapożyczenia romańskie, wywodzące się z języka francuskiego i/ lub włoskiego (7 nazw, 6% materiału: *granit*, *loża*, *nawa*, *nisza*, *porfir*, *pilaster*, *sufit).* Przegląd terminów zapożyczonych pokazuje, że Aigner zasadniczo nie wprowadzał do tekstu nowych, nieznanych zapożyczeń, a korzystał tylko z tych, które były czytelnikom dobrze znane, przyswojone pod względem fonetycznym, fleksyjnym i ortograficznym. Część z nich, zwłaszcza zapożyczenia łacińskie i niemieckie, miały w polszczyźnie długą tradycję, były znane już od średniowiecza. Z kolei zapożyczenia romańskie, również dobrze przyswojone, trafiały do języka polskiego stopniowo od wieku XVI i XVII. Wyjątkowe na tym tle jest jedno nowsze zapożyczenie, tj. *nisza* przejęta z języka francuskiego (fr. *niche*), którą rejestruje dopiero *Słownik warszawski* w wariantywnej postaci *nisza* a. *nyża* z objaśnieniem ‘framuga, wnęka w murze’[10]. Andrzej Bańkowski[11] podaje, że *nisza* w znaczeniu architektonicznym znana była polszczyźnie już w pierwszej połowie XIX wieku, nie wskazuje jednak, w jakim tekście wyraz pojawił się po raz pierwszy – być może była to właśnie praca Aignera. Interesujące jest tu ponadto zapożyczenie *loża* (z fr. *loge*), które w polszczyźnie znane było już od wieku XVIII, ale w znaczeniu ‘wydzielona część balkonu w teatrze’ oraz ‘jednostka masonerii’. W pracy Aignera wyraz

[10] *Słownik języka polskiego*, pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, Warszawa 1902, t. III, s. 393 (dalej SW).

[11] A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000, t. II, s. 317.

nabrał znaczenia ‘reprezentacyjne miejsce z ławami przeznaczone dla kilku osób’ i wyparł dawne łacińskie zapożyczenie *stalle*.

Pozostałe terminy architektoniczne i budowlane obecne w *Budowie kościołów* (95 nazw) powstały na rodzimym gruncie drogą derywacji słowotwórczej, składniowej lub semantycznej[12]. Należy jednak pamiętać, że niektóre z badanych nazw, tworzone nawet na gruncie polskim, kształtowały się pod wyraźnym wpływem terminów obcych – mamy wówczas do czynienia z kalkowaniem łacińskich, rzadziej włoskich struktur składniowych i morfologicznych oraz z kalkowaniem znaczeń terminów obcych. Przyjrzyjmy się szczegółom.

Dzięki derywacji słowotwórczej, zarówno prostej, jak i złożonej, powstały 42 badane terminy architektoniczne (34% materiału), wśród których – ze słowotwórczego punktu widzenia – można wskazać: odrzeczownikowe, odliczebnikowe i odczasownikowe nazwy obiektów i wytworów czynności[13] (22 jednostki, np.: *chrzelnica*, *ćwierćwałek*, *murowanie*, *nadwieńcze*, *podsadzka*, *podstawa*, *pokrycie*, *półwałek*, *półżłobie*, *sklepienie*, *spłyn*, *trójwręb*, *wpłyn*, *wieńczenie*, *wodościek*); odczasownikowe i odrzeczownikowe nazwy lokatywne (6 jednostek: *kazalnica*, *podchórze*, *przysionek*, *schowanie*, *skarbiec*, *spowiednia*); odprzymiotnikowe nazwy cech (4 jednostki: *długość*, *grubość*, *szerokość*, *zwężystość*); nazwy deminutywne (4 jednostki: *kapliczka*, *paseczek*, *pręcik*, *schodki*); nazwy symilatywne (1 jednostka: *głownik*) i nazwy czynności (1 jednostka: *budownictwo*). Co istotne, nazwy te zostały utworzone zgodnie z ówczesną normą słowotwórczą, za pomocą wykładników formalnych aktywnych w obrębie poszczególnych kategorii słowotwórczych. Ponadto dla każdego z tych terminów można wskazać podstawę słowotwórczą (wyraz rodzimy, np. *pokryć* > *pokrycie*, lub rzadziej, obcy, np. *kaplica* > *kapliczka*) – są zatem podzielne na gruncie leksyki specjalistycznej, co nie musi pokrywać się z podzielnością w polszczyźnie ogólnej[14]. Zaznaczmy jeszcze, że przynajmniej dla wybranych nazw derywowanych można wskazać łacińskie lub włoskie wzorce[15], których strukturę powielano, np.: *półśrednica* (łc. *semidiameter*), *półwałek* (łc. *hemicylindrus*), *trójwręb* (łc. *triglyphus*), *ćwierćwałek* (wł. *quadro di circolo*). Takie powielanie, kalkowanie struktury morfologicznej wyrazów było niejako naturalnym zabiegiem prowadzącym do spolszczenia obcej terminologii.

---

[12] Sposoby tworzenia terminów (a więc zapożyczanie, derywację morfologiczną, składniową i semantyczną) szczegółowo charakteryzuje S. Gajda (*op.cit*., s. 92–109). Wykorzystanie tych zabiegów w celach terminotwórczych w ujęciu diachronicznym omawia np. J. Biniewicz, *Kształtowanie się polskiej leksyki naukowej – mechanizm derywowania pierwszych polskich terminów matematycznych*, w: *Żywe problemy historii języka*, pod red. M. Kuźmickiego, M. Osiewicza, Poznań 2010, s. 47–56.

[13] Włączamy tu derywaty proste, motywowane jedną podstawą słowotwórczą (np. *sklepienie*), ale również derywaty pochodzące od wyrażeń przyimkowych (np. *nadwieńcze*) oraz złożenia (np. *wodościek*).

[14] O warunkach uznania terminu za derywat patrz: E. Łuczyński, *Polska terminologia morska I połowy XX wieku. Nazwy części jednostki pływającej*, Gdańsk 1987, s. 168.

[15] Wzorce łacińskie podajemy za Witruwiuszem, zaś wzorce włoskie przywołujemy bezpośrednio za pracą Aignera.

Derywacja syntaktyczna, polegająca na składniowym łączeniu wyrazów, została wykorzystana do utworzenia kolejnych 24 analizowanych terminów (20% materiału), określanych mianem skupień terminologicznych, takich jak: *blacha cynkowa*, *blacha miedziana*, *blacha ołowiana*, *esownik odwrotny*, *esownik prosty*, *kamień ciosowy*, *blacha żelazna*, *cegła krzesana*, *cegła wypalana*, *kamień ciosowy*, *kratka przed wielkim ołtarzem*, *kolumna dorycka*, *opora łęku*, *ołtarz wielki*, *ołtarz boczny*, *ozdoba łęku*, *ozdoba nadwieńcza*, *plan poziomy*, *porządek architektury*, *porządek dorycki*, *porządek koryncki*, *porządek jonicki*, *rozkład wewnętrzny*, *wapno przetrawione*. Przeważają tu zestawienia dwuelementowe rzeczownikowo-przymiotnikowe i rzeczownikowo-imiesłowowe (19 przykładów, np. *kamień ciosowy*) oraz rzeczownikowo-rzeczownikowe (4 przykłady, np. *opora łęku*), wyjątkowe jest zestawienie trójelementowe (1 przykład): *kratka przed wielkim ołtarzem* 'balasy'. Jednak to ostatnie zestawienie nie ma charakteru sterminologizowanego: *kratka przed wielkim ołtarzem* to raczej omówienie, które próbuje zastąpić zapożyczone *balasy* (u Aignera ono nie występuje). Przywołane powyżej skupienia terminologiczne powstały oczywiście na gruncie rodzimym, ale dla kilku z nich można wskazać odpowiedniki łacińskie (obecne np. u Witruwiusza) lub włoskie (te przywołuje sam Aigner), które stanowiły bezpośredni wzorzec dla utworzenia zestawień polskojęzycznych. Na przykład kalkowanie struktur łacińskich możemy obserwować w nazwach: *porządek dorycki* (łc. *ordo doricus*), *porządek koryncki* (łc. *ordo corinthius*), *porządek jonicki* (łc. *ordo ionicus*), *kolumna dorycka* (łc. *columna dorica*). Dla nazw *esownik odwrotny* i *esownik prosty* można wskazać wzorce łacińskie: *gula inversa* i *gula sima*, choć sam Aigner podaje odpowiedniki włoskie: *gola roversica* i *gola dritta*. Takie próby kalkowania, kopiowania obcych struktur składniowych, poszukiwania odpowiedników rodzimych można obserwować także w innych dawnych traktatach architektonicznych – na przykład Bartłomiej Wąsowski w swojej pracy poświęconej architekturze (*Callitectonicorum* 1678) oddaje łc. *gula inversa* jako *S wywrócone*, zaś łc. *gula sima* jako *krzywonos es*[16]. Widać tu zatem poszukiwanie odpowiednika dla obcej struktury składniowej, ale w konsekwencji prowadzącej do przyswojenia, spolszczenia nazwy, która przez przeciętnego czytelnika będzie zapewne odbierana już jako nazwa rodzima.

Trzecią grupę terminów rodzimych tworzą w badanym materiale derywaty znaczeniowe, tj. nazwy wywodzące się z polszczyzny potocznej, które wchodząc do tekstu specjalistycznego, zyskały nowe znaczenie[17]. W sumie jest to 29 nazw (23% materiału), które:

a) zmieniły znaczenie dzięki metonimizacji (są to nazwy metryczne, np.: *łokieć*, *stopa*; nazwy elementów konstrukcyjnych, np.: *łęk*, *pień* oraz nazwy elementów zdobniczych, np.: *dzwonek*, *obrączka*, *pierścień*);

---

[16] Podano za: E. Raczyński, *op.cit*., s.v.

[17] Por. D. Buttler, *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego*. I *Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy" 1979, s. 58–66; S. Gajda, *op.cit*., s. 106–109.

b) wchodząc w specjalistyczny kontekst, tylko wyspecjalizowały znaczenie i zaczęły już wyrażać pojęcia naukowe, a nie potoczne[18] (pozornie mamy do czynienia z tymi samymi znaczeniami), np.: *drzwi*, *miara*, *okno*, *ozdoba*, *słup.*

Podobnie jak w wypadku derywacji słowotwórczej i składniowej, tu również w kilku wypadkach można wskazać wzorce łacińskie, które przyczyniły się do wyspecjalizowania znaczenia wyrazów – za kalki znaczeniowe można uznać np. nazwy *cząstka* i *pomiar* (łc. *particula* i *modulus*), *czoło* (łc. *front*), *wieniec* (łc. *corona*) czy *zęby* (łc. *denticuli*).

Analiza terminologii z zakresu architektury i budownictwa obecnej w *Budowie kościołów* pozwala zauważyć, że tworzy ona dwie wyraziste grupy: a) nazwy elementów architektonicznych znanych w antyku i przejętych przez architekturę klasycystyczną (np.: *czoło*, *fronton*, *głownik*, *kolumna dorycka*, *wieniec*) oraz b) nazwy elementów architektonicznych, które nie mają źródeł w tradycji antycznej (np.: *blacha miedziana*, *cegła ciosowa*, *chrzelnica*, *kapliczka*, *okno*). Różne pochodzenie nazw, które znajdują się w tekście, ma swoje dalsze konsekwencje: terminologia, która nie ma źródeł antycznych pojawia się bez żadnych objaśnień, zaś nazwy elementów architektonicznych przejętych z antyku (zarówno zapożyczeń, jak też nazw rodzimych czy spolszczonych, będących kalkami strukturalnymi czy semantycznymi) są opatrzone definicjami. W sumie w pracy Aignera mamy 52 zdefiniowane terminy (42% materiału). Są to definicje synonimiczne (48 przykładów), w których poszczególne hasła objaśnia się poprzez przywołanie odpowiedników z języka włoskiego i/lub francuskiego (np.: „NAGŁOWIE, *Intavolato*, *Entablement*" [3], „PODNOŻEC, *Piedestallo*" [3], „PAS, *Fregio*" [7], „TRÓYWRĘB *Triglifo*" [9], „Półwałek, *Toro*" [10], „WODOŚCIEK, *Gocciolatojo*" [11]) oraz definicje realnoznaczeniowe połączone z synonimicznymi (4 przykłady, np.: „WYSTAWA, *Portico.* Jestto część budowy składaiąca się z Czoła opartego na Kolumnach i służy za nayprzyzwoitszą ozdobę Świątyniom […] a razem iest wygodna" [3]; „NAWA, chociaż wyraz wzięty z łacińskiego (sic!) iednak w Języku naszym od dawna przyięty, użyty iest dla trudności wynalezienia innego wyrazu odpowiadającego francuzkiemu la Nef, włoskiemu Nawa. Oznacza tę część Kościoła, która się zaczyna od Chóru, a kończy na kratkach przed wielkim Ołtarzem" [7]).

Takie objaśnianie terminów, zwłaszcza tych, które dla czytelnika tekstu mogły być niejasne, świadczy o przemyślanym budowaniu relacji nadawczo-odbiorczych oraz o konsekwentnym realizowaniu głównego celu napisania *Budowy kościołów*, którym było opracowanie i upowszechnienie rodzimej terminologii architektonicznej. (Pisze wszak Aigner: „Żeby zaś upowszechnić nazwiska Techniczne Polskie, co naylepiey w praktyce stać się może, w opisaniu każdey Tablicy powtarzane są nazwiska przynaymniey głównieyszych cząstek" [s. 5]). Ponadto jest to dowód wysokiej świadomości językowej Aignera, ukierunkowanej na pielęgnowanie i rozwijanie języka polskiego, także poprzez usuwanie z polszczyzny architektonicznych terminów zapożyczonych i zastępowanie ich nazwami rodzimymi, co zaowocowało pojawieniem się w tekście 38 rodzimych neologizmów (31%

[18] Por. S. Gajda, *op.cit*., s. 108.

materiału), których nie odnotowały (lub odnotowały, ale w innym znaczeniu) słowniki rejestrujące leksykę XVIII i pierwszej połowy XIX wieku[19]. Są to, oprócz przywołanych przez Jaroszewskiego rzeczowników: *głownik*, *nadwieńcze*, *nagłowie*, *podnóżec*, także na przykład nazwy: *blacha cynkowana*[20], *cegła krzesana*, *cząstka*, *ćwierćwałek*, *dylica*, *esownik prosty*, *esownik odwrotny*, *kolumnówka*, *kratka przed wielkim ołtarzem*, *obrączki*, *opora łęku*, *ozdoba łęku*, *ozdoba nadwieńcza*, *pasmo*, *pień*, *podsada*, *pomiar*, *półśrednica*, *półwałek*, *półżłobie*, *pręt*, *przepaska*, *wapno przetrawione*, *wieniec tramowany*, *wieńczenie*, *wodościek* czy *zwężystość*. Wyjątkowe są tu 2 zapożyczenia z języka francuskiego: znana od XVIII wieku *loża*, jednak w nowym, zmodyfikowanym znaczeniu, oraz *nisza*, dla której nie znaleziono wcześniejszych poświadczeń.

Usuwanie zapożyczeń na rzecz terminologii rodzimej stało w sprzeczności do tendencji terminotwórczych, jakie się ukształtowały w XVI i XVII wieku, kiedy to podstawową metodą tworzenia nowych terminów było właśnie przyjmowanie ich z języków obcych[21]. Jednak na przełomie XVIII i XIX wieku stosunek do zapożyczeń i ich miejsca w języku ojczystym, jaki prezentuje Aigner, nie był wyjątkowy – puryzm językowy, który nie pozwalał przyjmować zapożyczeń (zwłaszcza zapożyczeń łacińskich) lub prowadził do ich usuwania z języka, i tworzenia rodzimych neologizmów, był u schyłku oświecenia, w czasach narodowej niewoli, postawą typową, świadomie przyjmowaną, służącą przede wszystkim utrzymaniu i budowaniu narodowej tożsamości[22]. Dlatego neologizmy Aignera, takie jak *nagłowie* czy *nadwieńcze*, mogą być odbierane jako „dziwne i wymuszone" przez współczesnego czytelnika tekstu, ale nie przez czytelnika doby oświecenia. Na to, że neologizmy te nie przetrwały w polszczyźnie, wpływ miały względy inne niż „dziwność" wyrazów. Po pierwsze, zadecydowało przede wszystkim prawo ekonomii językowej – nazwy wieloczłonowe zostały wyparte przez określenia jednowyrazowe, np.: *ozdoba łęku* wyparta przez *architraw/archiwolta*, *ozdoba nadwieńcza* została wyparta przez *attyka*, *kratka przed wielkim ołtarzem* została zastąpiona przez *balasy*.

Po drugie, istotny wpływ miała tu też dążność do precyzji językowej – terminy, także te z zakresu architektury, powinny być jednoznaczne, a nazwa taka, jak np. *głownik* w XIX

---

[19] Tj. *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, pod red. W. Gruszczyńskiego (svii.pl; dostęp: 15.06.2016); S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, wyd. II, Lwów 1854–1860; M.A. Trotz, *Nowy dykcyjonarz, to jest mownik polsko-francusko-niemiecki z przydatkiem przysłów potocznych, przestróg gramatycznych i inszym naukom przyzwoitych wyrazów*, wyd. II uzupełnione przez S. Moszczeńskiego, Lipsk 1779; SW; B. Chmielowski, *op.cit*.; E. Raczyński, *op.cit*. i E. Umińska-Tytoń, *op.cit*. Materiał leksykalny został ponadto skonfrontowany z leksykonem opracowanym przez K. Podczaszyńskiego (*Nomenklatura architektoniczna, czyli słownik powodowany cieśliczych wyrazów*, Warszawa 1843) – za neologizmy uznano te nazwy, które K. Podczaszyński rejestruje z wyraźną adnotacją, że wyraz (połączenie wyrazowe) pochodzi z tekstu Aignera.

[20] Aż 14 z 24 skupień terminologicznych obecnych u Aignera nie ma poświadczeń w słownikach, co może wynikać z faktu, że słowniki z założenia w niewielkim stopniu odnotowują zestawienia wyrazowe.

[21] Por. J. Biniewicz, *op.cit*.

[22] T. Skubalanka, *Stanowisko Onufrego Kopczyńskiego wobec neologizmów*, w: eadem, *Ze studiów nad dawną i współczesną polszczyzną*, Lublin 1997, s. 61.

wieku oznaczała ‘zabójcę, mordercę’, dlatego została wyparta przez jednoznaczny *kapitel*. Podobnie zapożyczenie *cokół* jest bardziej precyzyjne niż rodzima nazwa używana przez Aignera, tj. *podstawa*.

Po trzecie, zadziałały zapewne również przyzwyczajenie i tradycja językowa – zapożyczone nazwy, takie jak: *kapitel*, *attyka*, *piedestał* miały w terminologii architektonicznej długą tradycję i terminy rodzime nie mogły ich wyprzeć.

Co jeszcze istotne, terminologia z zakresu architektury na początku XIX wieku dopiero się kształtowała – poszukiwanie nazw rodzimych odpowiadających terminom łacińskim nie było tylko odosobnionym pomysłem Aignera. Lektura innych prac tego okresu z zakresu architektury pozwala śledzić zmagania z terminologią także innych autorów, np. łacińskie *capitellum* Wąsowski w swojej architekturze oddał za pomocą *kapitel*, Sierakowski użył synonimu *głowa*, zaś Aigner *głownik*[23]; łacińskie *arcus* Wąsowski oddał za pomocą *obłąk*, Sierakowski *arkus*, zaś Aigner *łęk*; łaciński *astragulus* u Wąsowskiego ma odpowiednik *laska*, zaś u Aignera *pręt*. Dopiero w drugiej połowie XIX wieku ustabilizuje się pozycja terminologii z zakresu architektury (zwłaszcza porządku doryckiego) przejęta z Witruwiusza.

Pracę Piotra Aignera należy zatem odczytywać nie jako dziwaczną próbę stworzenia polskiej terminologii, lecz jako dokument swoich czasów, odzwierciedlający zmagania pisarza z problemami terminologicznymi, a także jako świadectwo traktowania języka jako podstawowego czynnika służącego kształtowaniu tożsamości narodowej.

Bibliografia

Aigner P., *Budowy kościołów część pierwsza*, Warszawa 1825.

Bajerowa I., *Badania nad terminologią języków specjalnych (środowiskowych)*, w: *Język i językoznawstwo polskie w sześćdziesięcioleciu niepodległości (1918–1978*), pod red. J. Riegera, M. Szymczaka, Wrocław 1982, s. 37–40.

Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 2000.

Biniewicz J., *Kształtowanie się polskiego języka nauk matematyczno-przyrodniczych*, Opole 2002.

Biniewicz J., *Kształtowanie się polskiej leksyki naukowej – mechanizm derywowania pierwszych polskich terminów matematycznych*, w: *Żywe problemy historii języka*, pod red. M. Kuźmickiego, M. Osiewicza, Poznań 2010, s. 47–56.

Borek H., *Stan badań i postulaty badawcze w zakresie rozwoju terminologii specjalistycznej*, w: *Problemy badawcze terminologii naukowo-technicznej*, „Prace Naukowe Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Politechniki Wrocławskiej. Studia i Materiały”, pod red. T. Frankiewicza, Wrocław 1976, z. IV, s. 3–13.

Buttler D., *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego*. I *Terminologizacja wyrazów potocznych*, „Poradnik Językowy” 1979, s. 58–66.

Chmielowski B., *Nowe Ateny*, t. I, Lwów 1745.

Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku, pod red. W. Gruszczyńskiego (svii.pl; dostęp: 15.11.2015).

[23] Zestawienie synonimów podano na podstawie słownika E. Raczyńskiego, *op.cit*.

Gajda S., *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole 1990.

Jadacka H., *O formie, znaczeniu i desygnacie terminu*, „Zagadnienia Naukoznawstwa" 1978, z. 4, s. 552–557.

Jaroszewski T.S., *Chrystian Piotr Aigner – architekt warszawskiego klasycyzmu*, Warszawa 1970.

Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, wyd. II, Lwów 1854–1860.

Łuczyński E., *Polska terminologia morska I połowy XX wieku. Nazwy części jednostki pływającej*, Gdańsk 1987.

Mieszkowski Z., *Podstawowe problemy architektury w polskich traktatach od połowy XVI do początku XIX wieku*, Warszawa 1970.

Parnicki-Pudełko S., *Architektura starożytnej Grecji*, Warszawa 1975.

Podczaszyński K., *Nomenklatura architektoniczna, czyli słownik powodowany cieśliczych wyrazów*, Warszawa 1843.

Pomarański S., *Aigner Piotr*, w: *Polski słownik biograficzny*, pod red. W. Konopczyńskiego, Kraków 1935, t. I, s. 34–35.

Raczyński E., *Słownik łacińsko-polski do Witruwiusza*, w: M. Vitruvius, *O budowie ksiąg dziesięć*, Wrocław 1840, s. 387–427.

Skubalanka T., *Stanowisko Onufrego Kopczyńskiego wobec neologizmów*, w: eadem, *Ze studiów nad dawną i współczesną polszczyzną*, Lublin 1997.

Słownik języka polskiego, pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, t. III, Warszawa 1902.

Starzec A., *Rozwój polskiej terminologii motoryzacyjnej*, Opole 1984.

Szolginia W., *Architektura i budownictwo*, wyd. III, Warszawa 1991.

Teoretyczne podstawy terminologii, pod red. F. Gruczy, „Problemy terminologii" 1, Wrocław 1991.

Trotz M.A., *Nowy dykcyjonarz, to jest mownik polsko-francusko-niemiecki z przydatkiem przysłów potocznych, przestróg gramatycznych i inszym naukom przyzwoitych wyrazów*, wyd. II uzupełnione przez S. Moszczeńskiego, Lipsk 1779.

Umińska-Tytoń E., *Słownictwo opisów architektury i sztuki w XVIII-wiecznych diariuszach*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego" 1992, XXXVII, s. 123–138.

Propozycje terminologiczne z zakresu architektury i budownictwa w *Budowie kościołów* Piotra Aignera (1825)

Streszczenie

W artykule poddano analizie słownictwo specjalistyczne z zakresu architektury wyekscerpowane z *Budowy kościołów* Piotra Aignera. Ustalono, że 38 nazw (31% badanego materiału) to neologizmy Aignera odpowiadające łacińskim terminom architektonicznym (np. *głownik* to odpowiednik łac. *capitellum*; *łęk* to odpowiednik łac. *arcus*), nieznane XIX-wiecznej polszczyźnie i nieupowszechnione w latach późniejszych. Wykazano, że tworzenie nowych, rodzimych nazw specjalistycznych z zakresu architektury w czasach zaborów należy odczytywać jako przejaw puryzmu językowego, świadectwo traktowania języka jako podstawowego czynnika kształtujący tożsamość narodową.

Terminological proposals in the sphere of architecture and building in *Budowa kościołów* by Piotr Aigner (1825)

Summary

In the article there is an analysis of specialised vocabulary from the sphere of architecture excerpted from *Budowa kościołów* written by Piotr Aigner. According to the research 38 names (31% of the investigated material) are neologisms created by Aigner, which are equivalents or translations of their Latin architectural terms (for example, *głownik* is an equivalent of the Latin word *capitellum*; *łęk* – the Latin word *arcus*), which had not occur in the 19th-century Polish language and were not disseminated later. As it seems creating new specialised native names in the sphere of architecture when Poland was divided by foreign invaders may be interpreted as a kind of language purism, an example of treating the language as a basic factor that shapes the national identity.